

Moshe IDEL, *Experiența mistică la Abraham Abulafia*, Iași, Editura Polirom, 2019, 246 p.

Moshe Idel, născut în 1947 la Târgu-Neamț, este profesor de gândire iudaică la Universitatea Ebraică din Ierusalim și cercetător la Institutul Shalom Hartman, doctor în filosofie cu specializarea „Cabala”, *visiting professor* și cercetător la universități și instituții din întreaga lume, printre care Yale, Harvard, Princeton și UCLA din SUA, Sorbona din Franța, *Doctor honoris causa* al mai multor instituții academice din Israel, SUA sau România. A primit numeroase premii între care amintim: „Israel Prize” (1999) pentru excelență în domeniul gândirii iudaice, „Ben Porat” pentru excelență în cercetare (2001), „Koret Jewish Book Award in Philosophy and Thought” (2003), pentru volumul *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare*, Premiul Național „Jewish Book Award in Scholarship” (2007) pentru lucrarea *Fiul lui Dumnezeu și mistica evreiască*. În 2009, președintele României l-a distins cu *Ordinul Meritul cultural* în grad de comandor. Ioan Petru Culianu, spunea că este „cel mai strălucit interpret al misticismului ebraic. Un savant și un om extraordinar, a cărui operă a revoluționat deja toate cunoștințele noastre despre Cabală.”¹

Volumul de față, al șaptelea apărut la editura Polirom, tradus din limba engleză de Maria-Magdalena Anghelescu, cuprinde o *Prefață la ediția în limba română*, un *Cuvânt-înainte* semnat de prof. Shlomo Pines, *Mulțumiri*, *Abrevieri*, *Introducere* și patru capitole, fiecare cu subcapitole; lucrarea se încheie cu *Bibliografie*, *Index tematic și de nume proprii* și *Index de titluri*. Profesorul Moshe Idel menționează că prezenta lucrare face parte dintr-un proiect mai amplu, materialul datorându-se atât muncii sale pentru elaborarea tezei de doctorat – *Scrierile și învățătura lui Rabbi Abraham Abulafia* (susținută în 1976), a cărei coordonator a fost prof. Shlomo Pines, cât și activității de cercetare din următorul deceniu (p. 11).

În *Prefața la ediția română*, autorul spune că introducerea și cele patru capitole „reprezintă orientarea mea metodologică de bază, pe care am urmat-o în ultimele decenii: un accent pus pe aspectele mai concrete ale Cabalei, ca tehnicile și ritualurile specifice care reprezintă

structurile ei caracteristice.” (p. 7). În acest sens, cercetătorul precizează că „particularitatea activităților concrete nu înseamnă în mod necesar o închidere în cadrul restrâns al unei singure religii și, astfel, în primul capitol sunt indicate influențele isihaste – o mistică cunoscută în mănăstirile moldovenești și bucovinene –, precum și elemente din yoga hindusă.” (p. 7).

Profesorul Shlomo Pines, în *Cuvânt-înainte* (p. 9-10), spune că „Moshe Idel a dedicat un studiu perseverent și exhaustiv analizei materialului existent din voluminosul corpus abulafian. Concluzia sa este că tehnica, experiențele și doctrinele mistice ale acestui autor (Abraham Abulafia) se concentrează asupra ființei umane și asupra înaintării ei pe calea ce duce la extazul profetico-mistic. [...] Idel începe prin a discuta despre simțul văzului și simțul auzului la misticul în starea de extaz și despre tehnicile care îi permit să atingă această stare. El observă că procesele despre care este vorba aici au paralele în yoga (*i.e.* în exercițiile de respirație) și în isihasmul grec (mai precis, în importanța particulară dată recitării numelor Divine). Toate acestea nu influențează cu nimic baza teoretică a gândirii lui Abulafia, o structură care, cel puțin în ceea ce privește terminologia, trădează influențe filosofice.”

Introducerea (p. 15-25) cuprinde cinci subcapitole. Cercetătorul abordează pentru început problematica statutului cabalistului Abraham Abulafia, menționând două momente istorice importante: secolul al XII-lea, când cea mai mare figură halakhică a Barcelonei, Rabbi Shlomo ben Abraham ibn Adret l-a excomunicat și l-a pus sub interdicție, și secolul al XVIII-lea, când misticul Rabbi Hayyim Iosef Davis Azulai scria despre el că „îl consider cu adevărat un mare rabin, printre cei care stăpânesc secrete, iar numele lui este mare în Israel, și nimeni nu poate să-i schimbe cuvintele”. Următoarele două subcapitole analizează succint viața și scrierile cabalistului Abraham Abulafia. Acesta s-a născut în anul evreiesc 5000 (1240) la Zaragoza; după 18 ani a călătorit în țara lui Israel, în căutarea râului mitic Sambatyon însă drumul său s-a oprit la Acra; s-a întors în Europa prin Grecia, apoi a plecat în Italia, pe la 1260, studiind filosofia

¹ IDEL 2000.

evreiască la Capua, în special *Călăuza rătăciților* a Rabinului Moshe ben Maimon (Maimonide²). La sfârșitul anilor '60 a revenit la Barcelona, din anul următor începând să studieze Cabala, în special comentariile la *Sefer Yetzirah* (*Cartea formării*), posibil în urma unei revelații³; tot în 1270 a avut o viziune în care i s-a poruncit să se întâlnească cu papa Nicolae al III-lea. Între 1271-1273 a predat *Călăuza rătăciților*, în propria sa viziune, la Castilia, apoi, pentru cinci ani, în Grecia la Teba și Patros; în 1279 s-a întors la Capua unde, datorită metodei sale de a studia *Călăuza*, „bazată pe combinații de litere și pe tehnici lingvistice similare, precum și din cauza declarațiilor mesianice privind intenția de a se întâlni cu papa, a fost persecutat de tovarășii săi evrei”. La sfârșitul anului evreiesc 5040 (1280)⁴ a încercat să se întâlnească cu papa Nicolae al III-lea, în timpul când acesta din urmă se afla la palatul Soriano, lângă Roma. Sfidând amenințările papei cu arderea pe rug, Abraham Abulafia a ajuns la Castel, însă cu puțin înainte papa a murit subit de apoplexie, cabalistul scăpând astfel de o moarte sigură. După o scurtă perioadă de încarcerare, Abulafia s-a retras în Sicilia, la Messina, unde va muri în 1291. În intervalul 1271-1291 a compus circa 50 de lucrări.

În privința stadiului cercetării, profesorul Idel menționează contribuțiile lui Moritz Landauer (sec. XIX) și Gershom Scholem (sec. XX), precizând că „textul de față reprezintă primul studiu în profunzime al unui subiect central în Cabala extatică: cel al experienței religioase. [...] Metoda mea de abordare a gândirii lui Abulafia a fost să adun materialul relevant din mulțimea de manuscrise și să îl prezint, cu intenția de a-i permite cititorului să aibă un contact nemijlocit cu textele, dar și să le interpreteze, prezentându-le într-un anumit context și descifrând în același timp aluziile și sursele autorului.”

Ultimul subcapitol dorește să descrie caracteristicile Cabalei abulafiene în raport cu cea teosofic-teurgică. Menționăm că în viziunea prof. Moshe Idel, literatura

cabalistică s-a axat pe trei mari modele⁵: (1) modelul teosofic-teurgic, care se axează pe inducerea armoniei în regatul divin, cabalistul încercând să influențeze procesele din sfera divină printr-o împlinire sporită a poruncilor⁶; (2) modelul extatic, doctrina Numelor Divine⁷, reprezentând o experiență mistică bazată pe manipularea unor elemente ale limbajului, experiența mistică fiind chintesența religiei⁸ și (3) modelul talismanic, în care „textul divin este unul dintre mijloacele majore pentru atragerea puterilor înalte”⁹. Antagonic modelului teosofic-teurgic, Abraham Abulafia „subliniază în primul rând înțelegerea lui Dumnezeu ca Intellect/Inteligibil/Act de Intelecție, o definiție care permite [...] unirea intelectului uman actualizat cu Intelectul divin”; pentru aceasta, subliniind nevoia de izolare pentru atingerea extazului profetic, utilizează numerologia și manipularea literelor prin *gematria* (sistem numerologic în care literele ebraice corespund numerelor), *notariqon* (metodă de analiză și construcție prin folosirea acronimelor) și *tzerufei 'otiyot* (combinații de litere).

În primul capitol – *Tehnici pentru atingerea extazului* (p. 27-63) – prof. Moshe Idel afirmă că, după părerea sa, „calea propusă de Abulafia în cărțile sale este o adaptare a tradițiilor mistice evreiești, pe care le-a învățat din lumea așkenază franco-germană, la nevoile spirituale ale evreilor educați în cadrul școlilor filosofice din Spania și Italia, care gândeau în primul rând în concepte maimonidiene. La acestea s-au adăugat elemente provenite din tehnici mistice din afara iudaismului – din isihasmul grec-ortodox, din yoga indiană și, probabil, din sufism”, ultimul vizibil mai degrabă în scrierile discipolilor lui Abulafia.

Primul subcapitol – *Caracterul extatic al recitării Numelor Divine* – începe cu analiza „precedentelor evreiești privind utilizarea Numelor Divine în scopul realizării unor modificări în conștiința umană” în *Heikhalot Rabbati*, apoi la Rabbi Hai Gaon (939-1038)¹⁰,

² Rabbi Moshe ben Maimon (Maimonide; 1135 sau 1138-1204) a fost legiuitor, filosof, medic și astronom, considerat cel mai important gânditor al iudaismului medieval. Cea mai importantă operă juridică a sa – *Mișne Tora* (*Repetarea Legii*) este considerată și cea mai importantă compilație a legii evreiești redactate vreodată. În 1190 apare lucrarea *More nevuim* (*Călăuza rătăciților* sau *Călăuza șovăielnicilor*), care constituie „un pisc al aristotelismului evreiesc din Evul Mediu”; această carte era menită să-i ajute pe „intelectualii care, în acele momente, erau în situația riscantă de a fi pierduți pentru iudaism, în urma unui pseudoconflict, dintre filosofie și credință, în urma unei rupturi primejdioase între spiritul epocii și tradiție.” Mai exact „rătăciții” erau cei care adânceau filosofia epocii, arabă sau greacă, rupându-se de tradiția iudaică. Lucrarea va fi tradusă în 1224 în latină, devenind model și pentru teologii creștini. Cf. CAJAL 1998; WIGODER 2016: 418.

³ IDEL 2016: 59.

⁴ IDEL 2016: 78, evenimentul are loc în august 1279, în ajunul Anului Nou evreiesc.

⁵ Vezi și IDEL 2004: 32-35.

⁶ IDEL 2004: 35; IDEL 2016: 14.

⁷ IDEL 2000: 10.

⁸ IDEL 2004: 33; IDEL 2016: 14.

⁹ IDEL 2004: 34; IDEL 2016: 290 și urm.

¹⁰ Rabbi Hai Gaon scria că „existau câțiva bătrâni și oameni evlavioși care [trăiau] cu noi, care le cunoșteau [=cunoșteau Numele] și posteau mai multe zile, nemâncând nici carne, nebând nici vin, [stând] într-un loc pur și rugându-se și recitând versete mari și bine-cunoscute și literele [lor] prin număr, iar apoi se duceau la culcare, dormeau și vedeau vise minunate, asemănătoare unei viziuni profetice”; în alte

Rabbenu Hanannel¹¹, în hasidismul așkenaz – la Rabbi Abraham ibn Ezra (1089-1167), Rabbi Moshe Taku (cca. 1235)¹² și Rabbi Eleazar din Worms (cca. 1165-cca. 1230), precum și texte aparținând lui Rabbi Isaac ibn Latif (cca. 1210-1280)¹³ și Rabbi Moshe ben Shimon din Burgos, discipol al lui Abulafia. Dacă despre primele texte prof. Moshe Idel spune că „reflectă acele tipuri de abordări pe care Mircea Eliade [...] avea să le numească șamanice”, despre pasajele citate din Ibn Latif și Moshe ben Shimon menționează că ele „se referă la Numele Divine ca la niște unități lingvistice distincte, pe care cel care <profeștește> trebuie să le repete de mai multe ori. În aceste fragmente, numele nu este descompus într-o multitudine de unități care se schimbă constant prin diferite combinații și vocalizări. Această tehnică de spargere sau atomizare a Numelui este cea mai distinctivă caracteristică a tehnicii lui Abulafia.” Astfel, „așa cum literele însele apar în general la trei niveluri – scrierea, vorbirea și gândirea –, la fel apar și Numele lui Dumnezeu; trebuie să <recităm> Numele mai întâi în scris, apoi verbal și, în fine, mental”. După actul de a scrie combinația de litere a Numelor Divine, al doilea nivel, al articulației verbale, este mai complex, incluzând patru componente care sunt analizate detaliat: „1) căutătorul experienței mistice trebuie să cânte literele și vocalizarea lor; 2) trebuie să mențină un ritm fix al respirației; 3) capul său trebuie să se miște în concordanță cu vocalizarea literei recitate; 4) trebuie să contemple structura internă a ființei umane”. Al treilea nivel presupune ca Numele Divine, recitate „până le știe pe dinafară”, să fie transferate în inimă și să fie transformate în litere intelective.

Dorim să menționăm două aspecte legate de tehnica lui Abulafia care sunt prezente și în creștinism, posibil a fi cunoscute de acesta cu ocazia călătoriilor sale în Bizanț sau, poate, din bogomilismul care, transformat, a ajuns în Italia și apoi în Franța: a) *Rugăciunea inimii*, elementul central al isihasmului ortodox, bazat pe recitarea numelui lui Iisus, așa cum este cunoscută până astăzi, apare la avva Filimon (între 450-640)¹⁴ și era detaliată deja în scrierea lui Pseudo Ioan Gură de Aur (sf. sec. XI-încep. sec. XII)¹⁵, la Sf. Simeon Noul Teolog (949-1022, format la

Constantinopol)¹⁶ și la Nichifor din Singurăte (1215/1220-1290/1300)¹⁷; b) „minte din inimă”, esențială în isihasm, apare în creștinism menționată la Sf. Isaac Sirul (sec. al V-lea) și Ilie Ecdicul (sf. sec. al XI-lea – începutul sec. al XII-lea).

Revenind, Abulafia, în *Hayyei ha-Nefesh*, descrie procesul obținerii înțelepciunii astfel: „Și începe prin a combina acest nume, și anume YHWH, la început singur, și examinează toate combinațiile lui, și mișcă-l, și întoarce-l ca pe-o roată care se rotește, înainte și înapoi, ca pe-un sul, și nu-l lăsa să se odihnească până când nu vei vedea materia lui întărită din pricina mișcării celei mari [...]. După aceea continuă cu al doilea din el, 'Adonay, și cere-i temelia sa și el își va destăinui taina sa. [...] Apoi unește și combină cei doi termeni [YHWH și 'Adonay], și cercetează-i, iar ei îți vor dezvălui tainele înțelepciunii, și după aceea combină ceea ce este, și anume *El Shadday*, care este echivalent cu Numele, și acesta va veni pe potriva ta. Combină apoi *Elohim*, și își va da și el înțelepciune, iar apoi combină-le pe toate patru și descoperă miracolele Unului Perfect (i.e. Dumnezeu), care sunt miracolele înțelepciunii.”

Al doilea subcapitol – *Combinațiile de litere ale Numelor Divine*, analizează cele două Nume Divine utilizate cel mai frecvent de Abulafia: Numele din șaptezeci și două de litere și Tetragrama (Numele din Patru Litere sau „Numele Inefabil”). În subcapitolul următor, intitulat *Tehnici pentru recitarea Numelui*, prof. Moshe Idel analizează respirația, mișcările capului și mâinile. Respirația include „trei elemente diferite, cuprinzând o unitate: 1) aspirarea aerului, adică inspirația; 2) emiterea aerului, odată cu recitarea literei și a vocalei ei; 3) pauza dintre o respirație și următoarea.” Mișcările capului sunt încercări de a imita forma scrisă a sunetelor vocalice iar mâinile ridicate, trebuie să aibă degetele în formă de menoră cu cinci brațe.

Al patrulea subcapitol se referă la *Recitarea interioară*, tehnică ce apare în literatura mistică ebraică de la jumătatea secolului al XIII-lea și care „are printre componentele sale imaginarea literelor Numelor Divine”. Această tehnică, prezentă în sufism la misticul Ibn Arabi,

responsa scria că „atunci când cineva [...] încearcă să privească Merkavah și palatele îngerilor de sus, trebuie să postească un număr de zile și să-și pună capul între genunchi, și să murmure imnuri [...] Atunci el va percepe înăuntrul său și în încăperile [inimii sale] cele șapte locuri [...].

¹¹ Rabbenu Hanannel, scriind despre înțelepții care intrau în *Pardes*, afirma că „se rugau și se curățau de orice impuritate, și posteau, și se spălau, și deveneau puri, și foloseau numele, și priveau la *Heikhalot*”.

¹² Ambii, în textele lor, menționează că „în timpul procedurilor de recitare a Numelor, corpul tremură violent,

eliberând sufletul de dependența lui de simțuri și creând o nouă formă de conștiință”, procesul fiind comparat cu profeția.

¹³ Care credea, la fel ca și Abulafia, că „această cunoaștere a Numelui ascuns al lui Dumnezeu va fi realizată în vremurile lui Mesia”.

¹⁴ *Filocalia* VI: 141, 146.

¹⁵ STĂNILOAE 1993: 33.

¹⁶ *Filocalia*, VI: 88-89 și nota 237.

¹⁷ *Filocalia* VII: 9, 23-28 și nota 19.

la începutul sec. al XIII-lea, va fi utilizată de cabaliști și în secolele următoare. Astfel, Abulafia scrie: „Pregătește-ți adevăratele gânduri să-și imagineze Numele, Binecuvântat fie El, și cu îngerii cerești. Și vizualizează-le în inima ta ca și cum ar fi ființe umane, care stau în picioare sau șezând în jurul tău, iar tu ești printre ele ca un mesager [...]. Iar după ce ți-ai imaginat toate acestea, pregătește-ți mintea și inima să înțeleagă gândurile ale căror probleme trebuie să-ți fie aduse de literele la care te-ai gândit în inima ta.” Apoi, cabalistul „descrie imaginea ce trebuie imaginată: cele șaptezeci și două de litere ale Numelui în centru, cu cele patru Nume din patru litere în cele patru colțuri ale pătratului”. Prof. Moshe Idel menționează în final că „această tehnică încorporează două planuri diferite de activitate : literele trebuie recitate în timp ce cel care le recită vizualizează în mintea sa locul pe care ele îl influențează.”

În sfârșit, *Pregătirile pentru recitare* sunt descrise de Abulafia în două din scrierile sale: „[...] împodobeste-te și izolează-te într-un loc special, astfel încât vocea ta să nu fie auzită de nimeni în afară de tine, și purifică-ți inima și sufletul de toate gândurile acestei lumi”. La acestea se adaugă împodobirea recitatorului: înfășurarea cu un *tallit* și *tefillin* pe cap și pe braț. După îndeplinirea acestor condiții, cabalistul începe să combine literele. Prof. Moshe Idel precizează că „în timp ce în celelalte tehnici cunoscute – yoga, sufism și isihasm – scopul este atingerea gradului maxim de concentrare cu ajutorul unei formule în general simple, care trebuie repetată iar și iar, metoda lui Abulafia se bazează pe contemplarea unui obiect în continuă schimbare: trebuie combinate literele și semnele vocalelor lor, trebuie să se <cânte> și să se miște capul conform acestei vocalizări și chiar trebuie ridicate mâinile în gestul Binecuvântării Sacerdotale”. De asemenea, cercetătorul arată că metoda lui Abulafia bazată pe recitarea Numelui Inefabil este contrară *Mishnei*, fiind o încălcare halakhică clară.

Capitolul 2 (p.65-82), cu patru subcapitole, abordează *Muzica și Cabala extatică*. Autorul precizează că „există două aspecte principale ale asocierii dintre extazul mistic și muzică în Cabala extatică: pe de o parte, muzica servea ca analogie pentru acea tehnică care dădea naștere extazului și experienței extatice; pe de altă parte, ea era un element important al tehnicii efective a lui Abulafia și a elevilor săi”. Astfel, Abulafia scrie în *Gan Na'ul*: „Să știi că a combina [literele] este ca și auzul urechilor, căci urechea aude, iar sunetele sunt combinate potrivit formei melodiei și enunțării sunetului. Observă [instrumentele cu coarde] *kinnor* și *nevel*; sunetele lor sunt combinate, iar cu combinația sunetelor urechea aude variația și schimbul în chinurile dragostei. Coardele sunt lovite cu mâna dreaptă și vibrează cu mâna stângă, aducând gustul dulce la urechi, de unde sunetul se mută în inimă, iar din inimă la splină.

Între timp, bucuria este reinnoită prin plăcerea variației melodiilor, care poate fi reinnoită doar prin forma combinațiilor”. Mai mult, Abulafia consideră că analogia muzicii servea descrierii mecanismului producerii „profeției” înseși; el „compară trupul cu un *kinnor* sau cu un alt instrument muzical, căci trupul omenesc este plin de cavități și goluri în măsură să producă un sunet când suflă vântul. Acest proces este similar Duhului Sfânt, Shekhinah, care se mișcă în corpul omenesc, dând naștere profeției”.

În final, după trecerea în revistă, la diverși cabaliști, a conceptului că muzica este mijloc de atingere a „profeției”, prof. Idel o analizează ca o componentă a tehnicii abulafiene. Autorul precizează că în scrierile cabalistului „se găsesc doar instrucțiuni referitoare la facerea muzicii în timpul recitării Numelor Divine, aceasta fiind o cale pe care se ajunge la <profeție>”.

Al treilea capitol, *Experiența mistică* (p. 83-181), are 14 subcapitole. Cercetătorul spune că „sistemul de gândire al lui Abulafia este dominat de două concepte majore: intelectul și imaginația. Semnificația literală a Torei este asociată cu imaginația, în timp ce semnificația ei ezoterică este asociată cu intelectul. [...] Urmându-l pe Maimonide, Abulafia afirmă că profeția este imposibilă fără facultatea imaginativă, prin care fluxul intelectului se transformă în imagini vizuale și sunete. [...] Abulafia se vede pe sine profet în toate privințele. [...] în consecință, viziunile sale includ un mesaj intelectual în veșmânt imaginativ.” Analiza începe cu *Senzații și sentimente și Lumina*, așa cum sunt descrise în scrierile lui Abulafia și a discipolilor săi. Astfel, cabalistul scrie: „Părul capului tău va începe să se ridice și să reziste furtunii. Iar sângele tău, care este sângele vieții ce se află în inima ta, [...] va începe să iasă din cauza combinației vii care vorbește, și tot trupul tău va începe să tremure, iar membrele tale vor începe să tremure și te vei teme cu o frică grozavă, și frica de Dumnezeu te va acoperi [...]”; în aceeași lucrare, *tremurul* este explicat ca semnificând intelectul. Al doilea element descris de Abulafia este „*spiritul*”: „Și vei simți un alt spirit trezindu-se în tine și întărindu-te, și trecând peste tot corpul tău, și oferindu-ți plăcere, și ți se va părea că un balsam a fost turnat peste tine din creștetul capului, până la picioare, o dată sau de mai multe ori, și te vei bucura, și vei simți din aceasta o mare plăcere, cu bucurie și tremur”. A treia etapă, neclară pentru prof. Idel, este „*cutremurul*, dar Dumnezeu nu a fost în cutremur”. A patra, focul – „Dar nici în *foc* nu va fi Domnul, iar după foc a fost un glas liniștit și subțire” – are două elemente: unul vizual, focul, și unul verbal, vorbirea. Profesorul Moshe Idel menționează prezența luminii în creștinism – într-o biografie a Sf. Simeon Noul Teolog, activ în sec. XI, care a influențat formarea isihasmului, unde se găsește o descriere a unirii lui Simeon cu lumina pe care a văzut-o;

în *Canonul Sfintei Rugăciuni*, prima lucrare a școlii isihaste, compusă în sec. XIII – neexcluzând posibilitatea ca acest element să fi fost rezultatul unui contact istoric real. Următoarele subcapitole tratează *Vorbirea*, *Discursul profetic drept conversație*, *Viziunea formei omenești și Viziunea literelor*. Vorbirea profetică la Abulafia și discipolii săi „se referă, între altele, la fluxul primit prin puterea imaginației, adică la vocea care este auzită în timpul profetiei”, sursa glasului și a vorbirii divine fiind în inima omului, și nu în focul rugului aprins”; „profetia” este un dialog între om și esența lui interioară, intelectul. Într-o viziune, Abulafia scrie că vorbirea a avut o cauză exterioară: a văzut un Om care, „când [...] a văzut marea mea frică și uimirea mea puternică, a deschis gura și a vorbit, și mi-a deschis gura să vorbesc, și i-am răspuns după cuvintele sale, iar în cuvintele mele am devenit alt om”. Din alt text rezultă că lupta permanentă care se dă în inima misticului este „între Intellect și Imaginație; Îngerul Vieții și Îngerul Morții; gândirea rațională și gândirea imaginativă; perceperea intelectuală și perceperea imaginativă; impulsul Binelui și impulsul Răului”. În alt text, Abulafia vorbește despre lupta care se dă în inimă între sânge și cerneală, natura lor fiind chipul și asemănarea; astfel, „cerneala este elementul spiritual, intelectul, iar sângele, elementul imaginativ”. Despre litere, Abulafia scrie: „Literele sunt, fără nici o îndoială, rădăcina întregii înțelepciuni și cunoașteri, și sunt ele însele conținutul profetiei, și apar în viziunea profetică de parcă [ar fi] corpuri opace care îi vorbesc omului față în față, [spunând] în cea mai mare parte înțelegeri intelective, gândite în inima celui care le rostește. Și apar de parcă îngeri puri și vii le animă și îl învață pe om acestea [...] iar ele sunt duh în duh”. Într-o altă lucrare, cabalistul spune că misticul trebuie să-și „imagineze” literele „și să gândească ca și cum ele ar vorbi”.

Următoarele subcapitole analizează: *Urim și Tummim* – veriga de legătură între apariția literelor Numelui Divin și cea a „omului”; *Cercul*, o viziune care încorporează atât o revelație a sufletului, cât și una a lumii, în care Abulafia vede o scară rotundă, cu 360 de trepte, prin mijlocul căreia trecea o bară groasă ce avea capul la miazăzi și sfârșitul la miazănoapte, prevăzute cu mai multe elemente, poate vizualizarea unei idei mai vechi care privea Torah ca pe un cerc; *Metatron*, adică Intellectul Activ, al cărui prim nume este *Yehoel*, care este Mântuitorul; *Frica* de Dumnezeu din timpul viziunilor; *Pericolele* care-l așteaptă pe mistic în cursul recitării Numelor Divine, acesta putându-se transforma din neatenție în vrăjitor; *Devequt* (alipirea sau unirea

intelectului uman cu Intellectul Activ sau cu Dumnezeu), Abulafia fiind primul mistic medieval la care se găsesc dovezi mai extinse ale unității mistice, el utilizând bine cunoscuta formulă mistică islamică „el este el”¹⁸; *Slăbirea nodurilor*, „prin îndepărtarea conștiinței umane de obiectele <naturale> și atașarea ei de un subiect spiritual”, proces identificat cu iluminarea și realizat cu sprijinul Numelor Divine.

Ultimul subcapitol abordează trăsăturile caracteristice ale experienței extatico-mistice la Abulafia. În primul rând ea este „raționalistă”, Abulafia spunând că „profetia ține de intelect”, ea fiind realizarea supremă a capacităților conștiinței umane și „o confirmare a unei anumite poziții teoretice”. O altă componentă centrală este misiunea profetului: „Dumnezeu alege o anumită persoană, pe care o face profet în ciuda voinței ei, delegând-o să îndeplinească o anumită misiune”. Părerea prof. Idel este că Abulafia „se considera Profetul prin excelență, superior chiar lui Moise”. Experiența profetică este la Abulafia și o cale care duce la supraviețuirea sufletului, element eshatologic care are loc atunci când se realizează „profetia”. Nu în ultimul rând, Abulafia nu dă instrucțiuni ascetice extreme, el spunând că, „pentru a atinge <profetia>, trebuie acționat în direcția întăririi intelectului mai degrabă decât în ceea ce corpului, sufletului sau imaginației”. Capitolul se încheie cu întrebarea: Abulafia și-a interpretat corect propria experiență sau este „un caz în care sensul a fost impus unei experiențe în care el lipsea inițial”? Opinia prof. Moshe Idel este că „viziunile sale sunt rezultatul proiectării unor concepte filosofice în domeniul imaginativ, de unde este foarte ușor să regăsim rădăcinile lor în sistemul teoretic al autorului”.

Ultimul capitol, *Imagini erotice pentru experiența mistică* (p. 183-227), cu șase subcapitole, analizează utilizarea acestora pentru a „descrie legătura dintre sufletul uman și Intellectul Activ sau Divin”. Această practică este întâlnită la misticii medievali evrei, însă imaginile „sunt comune în special printre acei mistici care aparțin religiilor teiste și în acele religii în care iubirea se bucură de un loc înalt pe scara valorilor”. Menționăm că cea mai mare parte a comentariilor sunt la *Cântarea Cântărilor*. Astfel, ele sunt clasificate în două grupe principale: „1) imagini care descriu legătura spirituală dintre cel care iubește și cel iubit, adică descrieri ale unor emoții cum ar fi dorul, supunerea etc.”; Abulafia merge pe urmele lui Maimonide, fără a avea inovații radicale; „2) imagini care ilustrează legătura fizică dintre cel care iubește și cel iubit”; Abulafia are aici „o utilizare îndrăzneță a unor acte fizice ca imagini pentru

¹⁸ În sensul de „Sinele este Sinele”; unul dintre aspectele esențiale ale doctrinei sufistului iranian Abu Yazid Tayfur ibn 'Isa ibn Sorushan Bistami este „o conștiință profundă a triplei condiții a ființei, sub formă de Eu, Tu, El (ipseitatea, Sinele),

divinul și umanul unificându-se până la contopire – cf. CORBIN 2008: 227.

legătura dintre Intellectul Activ și mintea omenească”. Prima este analizată *Imaginea sărutului*, respectiv „moartea prin sărut” ca moarte fără suferință, în care Dumnezeu „îndepărtează sufletul celui drept prin intermediul unui sărut pe gură”; Abulafia înțelege cuvântul „moarte” cu sens metaforic, ea fiind ”rezultatul unui proces deliberat, prin care misticul intră într-o stare de extaz”. *Imaginea actului sexual* este utilizată mai rar de Abulafia, ea referindu-se la plăcerea care însoțește experiența mistică: „înțelegerea naturii profeției [*i.e.* a extazului]: nu există nimic mai dificil de înțeles pentru un om între toate înțelegerile sale [decât aceasta], iar mintea omenească nu are puterea de-a o înțelege până nu se atașează de intelectul divin într-o conexiune asemănătoare celei dintre trup și suflet, asemănătoare unirii bărbatului cu femeia, între care cea mai bună și mai dulce este prima [unire], adică a mirelui virgin cu o mireasă virgină, fiindcă dorința dintre ei a continuat o lungă perioadă înaintea unirii lor”. *Imaginea seminței*, larg răspândită în literatura stoică, ajunge la Abulafia pe canale ce nu-i sunt încă clare prof. Idel; cabalistul medieval scrie: „sămânța este o materie care există prin existența Intellectului Activ care este influxul prin care sufletul o primește, și este ca și imaginea seminței născute din bărbat și femeie”. *Secretul fecundării*, alături de plăcere, mai are la Abulafia și un alt aspect: scopul fecundității, respectiv „curgerea influxului intelectual în sufletul intelectual și absorbirea lui de către suflet”. O altă imagine este *Fiul și noua naștere*, nașterea unui fiu simbolizând la Abulafia „apariția intelectului în sufletul omului”; astfel, „apariția elementului intelectual este văzută ca o nouă naștere, care îl transformă pe mistic într-un fiu al divinului”. Ultimul subcapitol abordează *Actul sexual ca metaforă și ca simbol*; prof. Moshe Idel face o comparație între utilizarea imaginii actului sexual în Cabala teosofică și în cea extatică. Astfel, dacă în prima se insistă asupra aspectului misterios al acestuia, ca simbol al unificării din domeniul sefirotic, la Abulafia ea este mai mult un element „didactic”.

Volumul se încheie cu o *Bibliografie* bogată (p. 219-232), cu un *Index tematic și de nume proprii* (p. 233-241) și un *Index de titluri* ale volumului impresionant de surse cabalistice, creștine, islamice sau gnostice, utilizate pentru ilustrarea demersului (p. 243-246).

Lucrarea prof. Moshe Idel, alături de celelalte contribuții ale sale, esențiale la cunoașterea universului cabalistic, este una care întregeste tabloul atât de vast al studiului spiritualității iudaice medievale. Pentru aceasta, cercetătorul folosește un impresionant corpus de surse cabalistice, o bibliografie bogată și, grație sistemului său metodologic, ne prezintă într-o manieră inedită, posibilele influențe, tehnica, experiențele și doctrinele mistice ale modelului extatic abulafian; acesta, alături de modelele teosofic-teurgic și talismanic, influențează într-o manieră decisivă gândirea mistică creștină din Evul Mediu și, implicit, Renașterea în ansamblul său. Considerăm că acest sistem metodologic ar putea fi folosit și pentru sursele patristice, rezultatele fiind probabil spectaculoase.

BIBLIOGRAFIE

- CAJAL 1998 Cajal, N., *Prefață*, in: Maurice-R. Hayoun, *Maimonide sau celălalt Moise*, Ed. Hasefer, București.
- CORBIN 2008 Corbin, H., *Istoria filosofiei islamice*, Ed. Herald, București.
- Filocalia VI Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*, traducere din grecește, introduceri și note de pr. prof.dr. Dumitru Stăniloae, vol.VI, ediția a III-a, Ed. Humanitas, București, 2009
- Filocalia VII Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*, traducere din grecește, introduceri și note de pr. prof.dr. Dumitru Stăniloae, vol.VII, ediția a III-a, Ed. Humanitas, București, 2016
- IDEL 2016 Idel, M., *Cabala în Italia.1280-1510*, Ed. Hasefer, București.
- IDEL 2004 Idel, M., *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare*, Ed. Polirom, Iași.
- IDEL 2000 Idel, M., *Cabala.Noi perspective*, Ed. Nemira, București.
- STĂNILOAE 1993 Stăniloae, D., *Viața și învățătura Sfântului Grigore Palama*, Ed. Scripta, București.
- WIGODER 2016 Wigoder, G. (coord.), *Enciclopedia iudaismului*, Ed. Hasefer, București.

CONSTANTIN-EMIL URSU